

AMIR TEMUR BOSHQARUV USLUBINING ARAB VA FORS MUARRIXLARI
NAZDIDA

<https://doi.org/10.70728/a.series.v08.i03.112>

Mamazoxidova Gulsanam Xayrullo qizi

Namangan davlat universiteti talabasi

Tel: +998 (94) 443 25 75

E-mail: mamazoxidovag@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada Amir Temurning davlat boshqaruv uslubi arab va fors muarrixlari asarlari asosida tahlil qilinadi. Maqolada Nizomiddin Shomiy, Sharafiddin Ali Yazdiy, Ibn Arabshoh va Ibn Xaldun kabi muarrixlarning qarashlari orqali Sohibqironning siyosiy tafakkuri, adolatga asoslangan boshqaruv tamoyillari va qat’iy davlat tizimi ochib beriladi. Maqola Amir Temurning nafaqat buyuk sarkarda, balki uzoqni ko‘ra oladigan dono davlat arbobi sifatidagi tarixiy qiyofasini yoritishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Amir Temur, Temuriylar davlati, Sohibqiron siyosati, davlat boshqaruvi, boshqaruv san’ati, Temur tuzuklari, adolat tamoyili, siyosiy tafakkur, arab va fors muarrixlari, o‘rta asr tarixshunosligi, markazlashgan davlat, tarixiy manbalar.

Аннотация. В статье рассматривается стиль государственного управления Амира Темура на основе трудов арабских и персидских историков. Анализируются взгляды Низамиддина Шами, Шараф ад-Дина Али Язди, Ибн Арабшаха и Ибн Халдуна, раскрывающие политическое мышление, принцип справедливости и систему сильной централизованной власти Темура. Исследование показывает его не только как великого полководца, но и как дальновидного и мудрого государственного деятеля.

Ключевые слова: Амир Темур, государство Тимуридов, политика Сахибкирана, государственное управление, искусство управления, Тузуки Темура, принцип справедливости, политическое мышление, арабские и персидские историки, историография средневекового Востока, централизованное государство, исторические источники.

Abstract. This article examines the governing style of Amir Temur based on the works of Arab and Persian historians. The views of Nizamiddin Shami, Sharaf ad-Din Ali Yazdi, Ibn Arabshah and Ibn Khaldun are analyzed to reveal Temur’s political vision, justice-based governance and the foundations of a strong centralized state. The study highlights Amir Temur not only as a great military commander but also as a far-sighted and wise statesman.

Keywords: Amir Temur, Timurid state, policy of Sahibqiran, state governance, art of leadership, Temur’s Code (Tuzuk), principle of justice, political thought, Arab and Persian historians, historiography of the medieval East, centralized power, historical sources.

Kirish. O‘rta asrlar Sharq tarixida alohida o‘rin egallagan shaxslardan biri – Amir Temur hisoblanadi. XIV asr oxirida u nafaqat yirik harbiy yurishlari bilan balki, markazlashgan va mustahkam davlat boshqaruv tizimini yaratgani bilan ham tarixda muhim iz qoldirdi. Temuriylar davlati qisqa vaqt ichida keng hududlarni qamrab olgan siyosiy tuzumga aylanishi avvalo, uning puxta o‘ylangan boshqaruv siyosati va qat’iy tartib-intizomiga bog‘liq edi. Amir Temur shaxsiyati va uning boshqaruv uslubi o‘sha davr arab va fors muarrixlari tomonidan keng yoritilgan. Xususan, fors tarixchisi Sharaf ad-Din Ali Yazdi o‘zining “Zafarnoma” asarida Temurni adolatli hukmdor, davlat ishlarida tartib va qonun ustuvorligini ta’minlagan shaxs sifatida tasvirlaydi. Arab tarixchisi Ibn Xaldun esa Temurning siyosiy tafakkuri, kuchli irodasi va davlatni boshqarishdagi qat’iyati haqida muhim fikrlar bildirgan. Shu sababli, Amir Temur boshqaruv uslubini aynan arab va fors muarrixlari nigohida o‘rganish masalasi tarixiy jihatdan muhimdir.

Temuriylar davrining ulug‘ kishilaridan biri Koshifiy o‘zining “Ahloqi Muhsiniy” degan asarida “Imkoni boricha bolaga yaxshi ta’lim-tarbiya berishga intilish lozim, toki u ijobiy xususiyatlarni o‘zlashtirsin va yaramas xatti-harakatlardan o‘zini muhofaza qilsin”, deydi.[1, –B. 26.] Bundan ko‘rinib turibdiki, Amir Temur o‘z avlodlarini nafaqat tarbiya bobidagi qarashlari hamda boshqaruv uslubida ham kuchli namuna bo‘lgan va buning arab va dunyo muarrixlari doim yuksak hurmat bilan asarlarida bayon etganlar.

Ibn Arabshoh o‘zining shulardan mamlakatimizning XIV asr ikkinchi yarmi va XV asr boshlaridagi ijtimoiy-siyosiy hayoti va madaniyati tarixini o‘rganishda “Ajoib ul-maqdur” asari muhim o‘rin tutadi. Hususan, asrda “Agar u biror narsani amr qilsa yoki bir narsaga ishorat qilsa, u undan aslo qaytmasdi yoki u biror narsaga qasdlansa, beqarorlik, yengiltaklik va sustkashlikka mansub bo‘lmaslik uchun o‘z qat’iyati jilovini u narsadan sira burmasdi”[2, –B. 26.] Bundan, Amir Temur boshqaruv uslubida eng avvalo uning kuchli irodasi va qat’iyati borligini ko‘rish mumkinki.

Muarrix Nizomiddin Shomiy “Zafarnoma” asarida Amir Temurning 1366-yilda hali davlat taxtiga chiqmasdan to‘rt yil avval aytgan shunday so‘zlarini keltiradi: “... qaysi bir podshoh o‘z ishini g‘addorlik va bevafolik asosiga qursa kishilarga ozor berish va halok qilishga oshiq uning davlati chayqalib, qarorsizlikka yuz tutadi. Biz o‘z saltanatimizni odamlarga e’tibor berish va ularni himoya qilish asosiga qurulayotganligimiz sababli ularni yupantirib, xotirjam qilamiz”[3, –B. 36.] Nizomiddin Shomiy (taxminan 1409-yilda vafot etgan) o‘z asarini 1402 – 1404-yillar orasida Amir Temurning topshirig‘i bilan yozgan. Asarda Amir Temurning hokimiyat tepasiga kelishidan (1370) to uning G‘arbiy Eron, Iroq, Suriya, Kichik Osiyo va Turkistonga qilgan yetti yillik yurishi (1399 –1404) voqealari bayon etilgan [4]. Shomiy Temurning topshirig‘i bilan uning harbiy yurishlari va siyosiy faoliyatini yozib borgan. U voqealarning bevosita guvohi bo‘lgan yoki ishonchli saroy manbalariga tayangan.

Ibn Xaldun Amir Temurni tarixni yaxshi bilgani holda, Temurni o‘tkir farosatli, ilmiy bahslarga kirishishga moyil hukmdor sifatida tasvirlagan[5, – B. 26.] Shu bois, Ibn Xaldun Temurni, fikrlash doirasi keng va bahs-munozaradan cho‘chimaydigan hukmdor sifatida tasvirlaydi. Bu ta’rif Amir Temurning nafaqat sarkarda, balki tafakkuri kuchli shaxs bo‘lganini anglatadi. Shuningdek, Amir Temur haqidagi fikrlarini davom ettirgan holda Sharofiddin Ali Yazdiy Temurning quyidagi iborasini keltiradi: “Boshliqsiz mamlakat joni sug‘urib olingan tanaga o‘xshaydi. Jonsiz tana uning halokati bilan barobardir” degan fikrni bildirib o‘tgan. Amir Temur zamondoshlari hisoblangan deyarli ko‘p arab, fors olimlari u haqida asarlar yozib qoldirga. Jumladan, Nizomiddin Shomiy, Sharafiddin Ali Yazdiy va Ibn Arabshohlar Amir Temurning barcha faoliyatiga to‘xtalib o‘tgan.

Amir Temurning maqsadi bunyodkorlik ezgulik va adolatga yo‘g‘rilganligi tufayli tarixchi haqiqatdan ko‘z yuma olmagan. Amir Temurning hayotidagi shiori: “Adovat emas, adolat kerak”, – degan tamoyilga tayanganligi bu borada e’tiborga loyiqdir. “Temur olimlarga mehribon bo‘lib, sayyid shariflarni o‘ziga yaqin tutardi. Ulamo va fozillarga to‘la izzat ko‘rsatib, ularni har qanday kimsadan tamom muqaddam ko‘rardi. Ularning har birini o‘z martabasiga qo‘yib izzat-ikromi va hurmatini unga ochiq izhor qilardi. Ularga nisbatan o‘z muruvvati bisotini yozar ediki, bu muruvvati uning haybati bilan aralash edi. Ular bilan mazmunli bahs ham yuritar ediki, bahsida insofu himmat bo‘lar edi. Uning lutfi qahri ichiga qorilgan bo‘lib, qo‘rsligi ezguligi orasiga qo‘shilgan edi”, – deb yozib qoldirgan Ibn Arabshoh[4].

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, arab va fors muarrixlari asarlarida Amir Temur kuchli iroda va qat’iyatga ega, adolatni ustuvor qo‘ygan hamda puxta o‘ylangan boshqaruv tizimini yaratgan hukmdor sifatida tasvirlanadi. Ular Temurning nafaqat yirik sarkarda, balki keng tafakkurli, ilm ahliga hurmat bilan qaraydigan va davlat boshqaruvida tartib-intizomni ta’minlay olgan shaxs bo‘lganini alohida ta’kidlaydilar. Nizomiddin Shomiy, Sharafiddin Ali Yazdiy, Ibn Arabshoh va Ibn Xaldun kabi muarrixlarning fikrlari Temur boshqaruv uslubining asosida adolat, qat’iyat va xalq manfaatini ko‘zlash kabi tamoyillar yotganini ko‘rsatadi. Shu sababli, Amir Temur boshqaruv tajribasi nafaqat o‘z davri uchun, balki, keyingi tarixiy davrlar uchun ham muhim siyosiy va ma’naviy meros sifatida baholanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. <https://ferganamethod.uz/index.php/journal/article/view/2669>
2. Ахмедов Б., Уватов У., Каримов Ф. ва бошқ. Амир Темур ва Улуғбек замондошлари хотирасида: – Тошкент: Ўқитувчи, 1996. – 312 б.
3. Мухаммад Али. Амир Темур солномаси. – Тошкент, Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон миллий кутубхонаси нашриёти, 2008. – 52 б.
4. <https://www.britannica.com/biography/Timur>
5. Bahriddin Usmonov. O‘zbekiston tarixi. Amir Temur va temuriylar siyosiy tarixi. O‘quv qo‘llanma. – Farg‘ona: Classic, 2024. – 464 b.